

Un paisatge amb figures: a propòsit del patronímic *Ioannes* en la nissaga dels Macip

A Landscape with figures: about the Patronymy of *Ioannes* in the Lineage of the Macip

ALBERT FERRER ORTS
Albert.Ferrer-Orts@uv.es

Universitat de València

Resum: Joan Vicent Macip, més conegut com Joan de Joanes, fou el més destacat de les tres generacions dels Macip dedicades a menesters pictòrics. Fins a tal punt que el seu nom derivà en patronímic llatinitzat (*Ioannes*), de què es beneficiaren la seua dona, els seus fills i la seua neta. Un àlies que, amb posterioritat, s'utilitzà en versió valenciana i castellana amb la fórmula Joanes/Joan de Joanes o Juanes/Juan de Juanes fins l'actualitat. El present treball indaga en les vicissituds d'aquesta evolució i, alhora, en el lloc on va nèixer el nostre protagonista, dada imprecisa que ara perfilem d'acord amb la documentació consultada.

Paraules clau: Joan Vicent Macip, *Ioannes*, Joan de Joanes, Juan de Juanes, pintura

Abstract: Joan Vicent Macip, better known as Joan de Joanes, was the most prominent of the three generations of Macips dedicated to pictorial needs. To such an extent that his name derives from a Latinized patronymic (*Ioannes*), from which his wife, his children and his granddaughter benefited. An alias that, subsequently, was used in the Valencian and Castilian version with the formula Joanes/Joan de Joanes or Juanes/Juan de Juanes until today. The present work investigates the vicissitudes of this evolution and, at the same time, the place where our protagonist was born, an imprecise fact that we now outline in accordance with the consulted documentation.

Keywords: Joan Vicent Macip, *Ioannes*, Joan de Joanes, Juan de Juanes, painting

*Aquest treball fa part del projecte d'I+D+i *Paisaje Cultural, construido y representado* (PID2021-127338NB-I00), finançat per MCIN/AEI/10.13039/501100011033/, cofinançat amb fons "FEDER Una manera de hacer Europa".

DATA PRESENTACIÓ: 18/07/2024 ACCEPTACIÓ: 1/09/2024 · PUBLICACIÓ: 22/12/2024

La personalitat artística de Joan Vicent Macip Navarro (Bocairent, †1579), tan excelsa mentre va romandre en vida i més enllà controvertida fins les acaballes del segle passat, encara no s'ha acabat de resoldre del tot de manera convincent. Els que l'estudiaren i l'elevaren a mite (Albi, 1979, I: 313-327, Falomir 1999: 123-147) fins els que no han deixat d'especular amb la seua figura i la seua obra (Benito 2000, Gómez 2012, Puig, Company, Tolosa 2015, Ferrer, Ferrer 2019), tots ens han deixat a hores d'ara un retrat encara incomplet del que suposà la seua trajectòria en el Cinc-cents. Un panorama que, malgrat aclarir molts dels dubtes i incerteses sobre la seua veritable petjada —els uns i els altres parcialment, però convincentment resolts en els darrers 45 anys—, encara suscita inseguretats i recels entre els especialistes en la pintura del renaixement. Com si la lenta i abrupta reconstrucció del seu periple vital haguera esdevingut més aviat un entrebanc que no pas una solució a la seua indubtable contribució artística real.

Des del seu vertader nom de pila, passant per l'any de naixement i el lloc on ho feu, fins a dissociar de forma concloent el seu estil pictòric del patern i filial, successivament, passant pels *joanescs* o la fortuna historiogràfica que ha generat i també la seua plasmació en monuments i vies públiques, el nostre protagonista va erigint-se lentament en el paisatge com un arbre cada volta més recognoscible entre un bosc de figures. Un escenari en què, amb el concurs d'altres col·legues precedents, pretenem seguir avançant en pro del millor coneixement d'un pintor excepcional que marcà tota una època, almenys al regne de València, fins el punt de ser l'única personalitat artística les despulles de la qual van ser dipositades en un panteó de celebritats valencianes (Alcahalí 1897: 170-171).

1. El nom del pintor

Fill de Vicent Macip i d'Isabel Navarro, el futur pintor va ser conegut amb diversos noms (vegeu les taules I i II, particularment aquesta darrera), i sobretot com Joan, Joan Vicent, Vicent o fins i tot Vicent Joan, seguit del seu cognom patern —mai del matern—, acompanyat, cada volta amb major freqüència, de l'àlies *Ioannes/Joannes* des que apareix en la documentació, coincidint amb la progressiva apreciació del seu art en el medi valencià. En ocasions en valencià, llatí/valencià i més sovint en llatí, però mai en castellà; el que palesa que majorment treballà en aquest indret gairebé en exclusiva, i que era natural d'aquesta terra, parlava la llengua del país i coneixia el castellà. Pel que fa al llatí, malgrat conservar-se alguns apunts seus en esbossos, no es pot assegurar que el dominava, però sí que pogué tindre nocions d'aquesta llengua a través dels nombrosos filacteris que confeccionà com ningú en la seua producció pictòrica (Macián, 2022: 187-189 i 592 ss., Ferrer, Ferragut, 2023: 293-317).

Com és més que manifest, la documentació fins avui exhumada i transcrita per Puig, Company, Tolosa (2015) així ho sanciona: amb ell va nàixer un àlies que a poc a poc anà convertint-se en un patronímic de què també es beneficiaren des de llavors —sobretot des del 1578— tant la seua vídua, Jerònima (taula III), com la seua parentela: Vicent, Dorotea i Margarida (taules IV, V i VI) i, fins i

tot, la seua neta Francesca (taula VII), amb qui clou aquesta nissaga lligada estretament a la pintura en no sobreviure-li un nadó del matrimoni amb Jaume Agostí. Així mateix, aquesta particularitat originada en Joan Vicent Macip fou totalment aliena a la família iniciada per la seua germana Isabel Anna, encara que algun dels seus membres es dedicara a la professió artística (Puig, Company, Tolosa 2015: 40-48).

L'àlies del fill de Vicent Macip, esdevingut patronímic, com s'ha dit, va nàixer de forma espontània i natural a mesura que s'anà fent famós com a pintor, després d'una trentena d'anys d'existència anònima i inèdita i, almenys, d'una quinzena solapat en l'obrador patern, fins que va esclatar com a innegable renovador del mateix en 1531 i 1534, si seguim la documentació coneguda (Puig, Company, Tolosa 2015: 182-183 i 188-192). D'aquest darrer període hi ha nombroses proves estilístiques que demostren un canvi de rumb inequívoc en el taller de Vicent (Puig, Company, Tolosa 2015: 48-60, Ferrer 2019: 73-107).

A més a més, és lògic pensar que l'execució del retaule del Baptisme de Crist per a la seu de València, encarregat per Joan Baptista Anyés, i penjat enfront de la pila baptismal el 1535 (on roman des de llavors, bé que mutilat), només feia que engrandir una nova personalitat capaç de crear un estil propi, diferenciat de la resta, amb què captivà la societat del moment (Ferrer 2023: 351-362, Ferrer 2024: 377-392) i, a pesar que el col·lectiu a què pertanyia no tenia gremi propi, era considerat com artesanal i percebia uns emoluments modestos, en línies generals (Falomir 1994, Ferrer, Ferrer 2019: 169-192, Pérez 2020: 501-508, Arciniega 2021: 255-301).

L'evolució del seu nom i cognom amb l'àlies derivat de la redacció en llatí de nombrosos contractes i d'altra documentació oficial fou en augment a mesura que el geni creador de Joan Vicent era celebrat i reconegut popularment, cosa que derivà en la pràctica desaparició del cognom i la seua substitució pel nom, convertit en malnom, llatinitzat. Un detall significatiu de què es beneficià la seua família directa, en concret els seus fills i, entre ells, el seu fill baró, al capdavant el més agraciat de tots en seguir l'exercici pictòric, tot manifestant-se documentalment des de 1578, mentre col·laborava en l'obrador del seu progenitor en el retaule major de la parròquia de Bocairent. Una circumstància afortunada que l'ajudà a surar en l'ofici, alhora que prolongava els assoliments paterns fins als inicis del segle XVII, en què va caure malalt i deixà la pintura (Albi 1979, II: 437-462, Puig, Company, Tolosa 2015: 84-90).

Fins el 1628, la darrera vegada que el *Ioannes* apareix en els documents relatius al llinatge (Puig, Company, Tolosa 2015: 348), no hi ha dubte que aquest fou equiparat més amb l'àlies que no pas amb el cognom patern, signe de distinció que cal assignar en exclusiva a Joan Vicent, encara que professionalment seguí explotant-lo amb fortuna el seu fill per pura inèrcia, i encara que els nous temps exigien una renovació que no fou capaç de satisfer, ancorat com estava en assoliments pretèrits aliens.

L'associació recurrent de *Ioannes*, com fou conegut en la vida adulta Joan Vicent Macip Navarro per mèrits propis, a la seua poderosa empremta, mai no va canviar, tal com deixa constància clarament

tant la documentació com les fonts literàries entre els segles XVI i XIX, tret d'algunes excepcions probablement nascudes per a diferenciar a pare i fill en menesters artístics, imprecises en el coneixement dels seus respectius noms i, també, del patriarca de la nissaga (Albi 1979, I: 334-357).

Com a hipòtesi versemblant, suposem que el canvi decisiu en el patronímic instaurat des de Joan Vicent Macip prové tant de la seua acceptada castellanització en temps de Carles IV –vivament interessat en la seua obra, aleshores ja confosa amb la filial– com de la seua diferenciació amb el fill, ja que ambdós tenien Vicent en el seus noms, com bé coneixia Juan Agustín Ceán Bermúdez (1800, II: 317-325). Al remat, l'il·lustrat encarregat de seleccionar 16 artistes espanyols en 1828 perquè les seues respectives efigies foren esculpides en altres medallons per Ramón Barba Garrido en 1830, amb què engalanar la façana del Museo del Prado, inaugurat poc de temps abans. Motiu pel qual pensem que s'optà per inscriure en el corresponent a Joan Vicent Macip Navarro, el vertader *Ioannes*, la inscripció 'Vicente Macip vulgo Juan de Juanes'. (Imatge 1)

En realitat, la fama del nostre protagonista més enllà de la geografia valenciana la deu, a banda de l'originalitat que traspua, tant a la literatura i la historiografia de l'art com sobretot als il·lustrats i el diseg que provocaren en el monarca Borbó de posseir obra autògrafa, quan visità València en 1800 (Puig, Company, Tolosa, 2015: 123-125 y 348-351), moment clau en què Ceán Bermúdez publicava la seua obra magna sobre els més il·lustres professors de les Belles Arts a Espanya i s'inaugurava el museu madrileny (1819), necessitat poc més tard de transformar la seua façana amb els medallons al·ludits i altres escultures.

Això ve a confirmar que, poc després que es col·locara el medalló de Joan de Joanes en el Prado (1833), la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Carles de València reaccionà exhumant en 1842 el cos del pintor en l'església de la Santa Creu –on roman bona part de la seua família des dels seus pares– per a poder dipositar les seues despulles en la cripta que hi ha sota el sepulcre dels marquesos del Cenete (1850), segurament profanada durant la Guerra del Francès, situada en la Capella dels Sants Reis de l'antic convent de Sant Doménec a València i designada com a panteó de valencians il·lustres (Alcahalí 1897: 170-171). Lloc on a hores d'ara haurien de romandre les seues restes, de no haver estat també profanades en la Guerra Civil. Nogensmenys, pel que ací ens interessa, volem ressaltar que en tota la burocràcia que el cas suscità la nomenclatura que s'utilitza des de la seu acadèmica és la de Vicente Juanes, mentre que per part de l'arquebisbat s'empra la de Joan de Joanes. El sobrenom entre valencianitzat i llatinitzat que encara s'utilitza per a designar a qui fou conegut només com *Ioannes*.

2. El lloc de naixement

Són dues les localitats on la crítica historiogràfica ha posat major èmfasi, sense cap base documental mitjanament sòlida: la Font de la Figuera i València (Albi 1979, I: 375-386). La primera, bastant unànimement; la segona, en detriment d'aquella, sense contrast arxivístic, com molt bé analitza

Albi. Una qüestió que tampoc s'aclareix en l'actualitat en el voluminós corpus documental ordenat i transcrit per Puig, Company i Tolosa (2015), tal com esdevé amb l'any de naixement de Joan Vicent Macip Navarro, segons Albi (1979, I). En realitat, dos problemes generals que s'estenen als seus pares, als seus fills i a la seua neta. No així al lloc de naixement del seu avi patern, d'Albaida, ni al de la seua esposa, natural de Sogorb (Puig, Company, Tolosa 2015: 15-22 i 80-81).

Insistir en un lloc o un altre dels esmentats ja hem vist que no condueix enlloc més que a especulacions infundades, fins i tot podríem seguir un camí semblant –encara que molt menys arriscat– en proposar com a probable localitat de naixement dels fills (o d'alguns) de *Ioannes* la Font de la Figuera, si es mantenen les dates aproximades dels seus respectius naixements entre 1551 i 1554 (Puig, Company, Tolosa 2015: 84-94), atès que el pintor hagué de residir allà mentre bastia amb Gaspar Requena el retaule major de l'església contractat en 1550, que estaria pendent de liquidació en 1554, data en què finalitzen les informacions sobre el mateix (Puig, Company, Tolosa 2015: 239-253).

Pel que fa a Joan Vicent només disposem d'una pista, bastant segura al nostre parer, adduïda per Fernando Benito i José Luis Galdón (1997: 144), a propòsit de l'exposició dedicada a Vicent Macip, pare de l'insigne pintor i que trauen a col·lació per l'estudi i la transcripció d'un manuscrit de la cartoixa de Valldecríst realitzat per Díaz Manteca (1991: 85-126). De fet, és l'única dada documental indirecta que discrepa d'anteriors informacions i que hem comprovat en revisar el manuscrit i contrastar-lo amb una versió seua posterior una mica més acurada en els detalls, com veure'm, en especial els de caire artístic.

Si fem una mica de memòria, es coneixen fins a quatre manuscrits que s'ocupen de les vicissituds de la fundació cartoixana d'Altura. La de major transcendència fou la que va escriure el P. Joaquim Alfaura, monjo que va nàixer a València cap al 1620, que, després d'estudiar Filosofia i Gramàtica, es va ordenar sacerdot i ingressà a Valldecríst el 1643, fundació en què professà un any més tard. A Altura s'exercí com infermer, arxiver, procurador, vicari, prior i cronista, fins el seu òbit el 1672. Bastí la *Historia o Anales de la Real Cartuja de Valdechríst, fundación de los muy altos Reyes de Aragón Don Pedro IV y Don Martín su hijo, ca. 1656-1658* (Cartoixa de Portaceli, Serra, mss., còpia anònima del 1741, 549 ff.). Un relat extens en què abasta l'evolució de la casa a través dels seus conventuals més destacats, per la qual cosa no abunda en detalls arquitectònics ni tampoc artístics.

Els altres tres escrits que encara es conserven i poden consultar-se són, pel que fa a Valldecríst, el de Francesc Marqués, *et alii, Sumari de la fundació y edificació del Monestir de Valldechríst*, anterior a 1567, amb afegits del segle XVII (Archivo Histórico Nacional, Madrid, Clero, còdexs, núm. 1.149-B). Una mena d'índex en què succintament es recull nombrosa informació documental de la cartoixa de l'Alt Palància amb la finalitat de ser localitzada en l'arxiu de la mateixa. A efectes que ens interessa no aporta informacions ni detalls massa rellevants. Els dos darrers (un original i una còpia) són deguts principalment al P. Joaquim Vivas, però no exclusivament, ja que foren ampliat amb posterioritat a la seua defunció.¹

---

¹ Puig, Company i Tolosa (2015: 19) refereixen que la còpia del manuscrit que conserva la Biblioteca Valenciana fou obra del P. Joaquim Vivas i Francesc Bonet, amanuense, aquest darrer, desconegut que no fou conventual de la fundació d'Altura. Tampoc entenem la datació proposada (1658-1790), ni sabem per què aquesta referència apareix en la biografia de Vicent Macip i no en la del seu fill, *Ioannes*, veritable autor en l'equador del Cinc-cents del conegut retaule de Sant Sebastià, Sant Bru i Sant Vicent Ferrer. Segurament per inèrcia, ja que, en un primer moment, Benito i Galdón (1997: 144) el consideraren obra del seu pare, malgrat que aquest criteri va ser modificat a favor de *Ioannes* un temps després (Benito 2000: 199).

Amb el títol de *Fundación de la Real Cartuxa de Valdecristo, por los magníficos y piadosísimos reyes don Pedro el quarto, sus dos hijos don Juan el 2 (sic) y don Martín el 1, doña Maria de Luna y don Martín, rey de Sicilia, hijo de estos dos reyes. Recopilada por F. Joaquín Vivas, ca. 1775-1834* (Arxiu de la Diputació Provincial de València, XXII/27/5, 123 ff.), l'amanuense principal i el seu continuador confeccionen una síntesi de fàcil lectura de l'obra d'Alfaura, tot incidint –pel que ací ens interessa ressaltar– en els aspectes històricoartístics que va desatendre aquest darrer monjo.² Manuscrit del que es conserva una còpia, *Historia de la fundación de la Real Cartuja de Vall de Cristo por los Magníficos Reyes D. Pedro IV, sus dos Hijos D. Juan el II (sic) y Martín el I, Dª María de Luna y D. Martín Rey de Sicilia, Hijo de estos dos. Recopilada de los Anales, Libros de Privilegios y Papeles auténticos que se hallaban custodiados en el Archivo de la Real Cartuja antes de la esclaustración y destrucción de ella, por F. Joaquín Vivas, Religioso de la misma Cartuja, 1900-1945³* (Biblioteca Valenciana, Biblioteca Nicolau Primitiu, mss. 246, 200 pp.), obra, aquesta darrera, que varia lleument el tenor de la primera, en precisar alguns detalls de la seua redacció, com la dada de finalització, en compte de 1832, en 1834. En resum, ambdues obres atribuïdes principalment al P. Joaquim Vivas, nascut a Rubiols de Mora en 1712, qui ingressà com donat de Valdecrist en 1744, i professà al mateix cenobi en 1755, on faltà en 1805 (Simón 1998: 263 i 278).

L'interés per incidir en aquests manuscrits, sobretot en els dos darrers tan semblants, té a veure amb el lloc de naixement de Joan Vicent Macip Navarro, *Ioannes*, ja que, categòricament, ambdós refereixen Andilla⁴ (imatge 2) com la població on va ocórrer l'esdeveniment en tractar les seues pintures que s'hi conservaven poc abans dels efectes provocats per la desamortització de Mendizábal. Ambdues cròniques refereixen els següents tenors, començant pel manuscrit conservat en la Diputació de València:

[...] *En una capilla de San [f. 83 v.] Sebastián mártir, se halla su misma efigie con singular primor pintada y a sus colaterales el patriarca San Bruno y San Vicente Ferrer, con cuerpos enteros y estos dos con ávito y San Sebastián desnudo y asabeteado, con otras pequeñas que hai en dicho retablo, cuyas pinturas son del afamado Juanes, hijo de Andilla, vien nombrada por su delicado y primoroso pinzel.*
Y en nuestra hospedería mayor, en un oratorio pribado que ay dentro de la misma, se venera en su altar una efigie de un Salvador Mundi, que es la admiración de quantos la ven, que es del mismo afamado Juanes [f. 84 r.] [...].

Mentre que el custodiat en la Biblioteca Valenciana, amb major convicció encara, esmenta:

2 Puig-Rigau [1976] 2001, II: 235. En poder de Domingo Domingo y Maicas fins el seu ingrés en l'arxiu esmentat.

3 Puig-Rigau [1976] 2001, II: 238. Desconeixem amb quin criteri es va datar el manuscrit, que porta el segell d'haver pertanyut a la biblioteca de Vicente del Cacho. El nostre parer és que la lletra pertany clarament al Huit-cents i es degué escriure en la pròpia cartoiça de Valdecrist, poc abans de l'exclaustració.

4 Població que, fins 1960, va pertànyer a la diòcesi de Sogorb com a parròquia (Benito, Bérchez 1983, I: 135-144, Moreno 1998: 47-55, Alba 2000: 21-26). Per desgràcia, la seua església patí greus danys durant la Guerra Civil (Teruel 2017: 129-133), sobretot des del seu incendi el 9 d'agost de 1936, a més de la pèrdua de gran part del seu arxiu.

[...] *En una Capilla de San Sebastián mártir se halla su misma efigie con singular primor pintada y a sus colaterales el Patriarca San Bruno y San Vicente Ferrer con cuerpos enteros y estos dos con hábitos y San Sebastián desnudo y asaeteado, con otras pequeñas que hay en dicho retablo, cuyas pinturas son del afamo (sic) Juanes hijo de Andilla bien nombrado por su delicado y primoroso pincel. Y en nuestra hospedería mayor en un oratorio privado que hay dentro de la misma se venera en un altar una efigie [p. 151] de un Salvador mundi que es la admiración de cuantos lo ven que es del mismo afamado Juanes [...] [p. 152] (Imatges 3 i 4).*

[...] *El célebre Juanes el Pintor es natural de Andilla según consta de una iscritura (sic) que guarda en el Archivo de Segorbe. [p. 181] (Imatge 5).*

Per poc que ens adonem, els dos escrits refereixen el mateix en descriure el retaule de la capella de Sant Sebastià –que Villanueva (1806, IV: 22-23) veié a l'entrada del claustre, en un oratori enfront de la cel·la prioral–, tot incidint-ne en la condició d'oriünd de la població dels Serrans del seu autor. Circumstància que el segon manuscrit arriba a remarcar-ho sense aparentment vindre a compte i fora de context, relacionant que la dada es trobava en l'actual Arxiu Històric Municipal de Sogorb –segons elucubrem- i no al Catedralici,⁵ la qual vindria a coincidir segurament amb la procura que el pintor feu el 15 de març de 1553 a la seua dona Jerònima i al seu cunyat Joan, originaris de Sogorb, interposant una demanda de successió davant del Justícia Civil de València per a reclamar l'herència de Gaspar Comes, germà d'ambdós mort, *abintestato*, i sense descendència (Puig-Company-Tolosa 2015: 80-81, 144 i 248-250). Al remat, una dada versemblant amb la maduresa estilística que presenta el retaule executat en aquest temps, conservat en distints museus i col·leccions espanyoles (Benito, Galdón 1997: 144-149 i Benito 2000: 199).

Dissortadament, l'Arxiu Històric Municipal de Sogorb no conserva en els seus fons cap informació referida a eixa anualitat relacionada amb el Justícia i la seua administració, com tampoc als Llibres d'obligacions.⁶

---

5 Per comprovar la fiabilitat de les dades artístiques d'ambdós textos, només cal repassar-les quan descriuen parts del cenobi, dates, contractes i autories. Pel que fa als autors citats, els que s'esmenten són efectivament els que, en cada moment, hi participaren: Reixac, esmentat com Exarch i Egach respectivament (1454), Maganya (1522), Valenzuela (1564), *Ioannes*, Orrente, Ribalta, Ricci, D'Orinda (1633), Orliens (*ca.* 1633), Bausà (1642), Fos (1650), Espinosa (*ca.* 1663), Claramunt (1665), Vergara, Camarón... Això vol dir que la dada sobre el nostre pintor és més que versemblant, com possiblement també la participació d'Orliens en l'antic retaule del temple d'Andilla, on els dos escrits manifesten "(...) que su arquitectura y modelo [referint-se al de l'església major de Valldecris] son de la misma mano [Orliens] que el retablo mayor de la parroquial de Andilla y San Juan del Mercado de Valencia" (f. 70 r./p. 130, successivament). Autoria que contradia la que encara avui és acceptada des del segle XVIII, facilitada per Ponz (1988, IV: 724-725): el valencià Josep González (1576), qui no l'acabà, i el murcià Francisco de Ayala (1584), qui sembla que el continuà, sent estofat, pintat i daurat en 1609 per Sebastià Saïdia. Hem comprovat que, efectivament, el primer va contractar en 1576 l'execució del retaule (Arxiu de Protocols del Patriarca, València, rebedor núm. 15.570 de Joan Valero). Tanmateix, no hem trobat la referència a l'escultor murcià. Agraïm a Vicente G. Pascual Montell la localització i transcripció del document a petició nostra. Per a protegir-lo de la brutícia, en 1626 es col·locaren unes portes amb quadres pintats per Joan Ribalta, Vicent Castelló i Abdó Castañeda. Observant el clixé que es conserva anterior a la guerra de 1936, el retaule pogué millorar-se amb la intervenció d'Orliens en algun moment posterior, probablement després de la realització del de Valldecris, atès que el retaule de la capella del Sagrari, que encara es conserva, fou realitzat per Gabriel Ximénez en 1640 (vegeu l'estudi detallat d'Alba 2000: 14-42).

6 Vegeu al respecte "Fondos del Archivo Histórico Municipal de Segorbe" (<https://centrocultural.segorbe.es/archivo-municipal/>, data de consulta: 10-4-2024).

Com a hipòtesi, en la documentació consultada per Vivas i els altres amanuenses potser *Ioannes* deixà constància d'eixe fet en algun paper quan contractà o realitzà l'obra, detall que va recollir Vivas sense conferir-li major importància, però que l'anònim copista decimonònic sí que li la donà amb posterioritat en referendar la dada en l'arxiu cartoixà i deixar novament constància. De fet, a data d'avui és l'única referència documental fiable sobre el lloc d'on és originari el pintor a l'espera del seu contrast definitiu.⁷

3. Els noms oficials

Hem comprovat que el patronímic *Ioannes/Joannes/Juanes* naix amb Joan Vicent Macip Navarro i li pertany gairebé en exclusiva, derivat de la llatinització del seu primer nom des dels contractes redactats pels notaris en aquesta llengua. Realment, és en 1565 quan l'anomenen “Johannes lo pintor”; en 1568, “Joannes lo pintor” i, en 1575, “Joan Vicent àlias Juanes”, motius pels quals sospitem que, des de feia temps, l'artista ja era popularment conegut pel seu nom en llatí o derivat d'ell. És a dir, era l'únic pintor valencià contemporani a qui s'associà aquesta fórmula afortunada, que distingia la qualitat de la seua obra de la de la resta de col·legues, per bé que se'ls poguera llatinitzar el nom en els contractes redactats en llengua llatina.

La crítica ha pensat que aquesta associació afortunada pogué derivar del contacte de Joan Vicent amb humanistes –i alhora mecenes seus–, com Joan Baptista Anyés, també conegut con el venerable Agnesio, així com per diversos escriptors des del segle XVI (Falomir 1999: 123-147), la qual cosa ens sembla del tot versemblant des de poc després de la finalització del retaule major de la catedral de Sogorb, amb l'execució del retaule del Baptisme de Crist per a la seu de València i la contractació del programa pictòric dedicat a Sant Eloi per a la parròquia de Santa Caterina, a pesar que és Vicent Macip, el seu progenitor, l'únic titular de l'obrador.

Tanmateix, quan el patronímic comença a substituir sistemàticament en la documentació el cognom familiar és en relació a la seua vídua, als seus fills i a la seua neta, sobretot quan es refereix al seu fill, qui es va formar llargament amb el seu pare, heretà el taller i prolongà l'estil patern fins a confondre'l en un context rendit a la seua excel·lència, del qual no només s'aprofità Vicent *Ioannes*, sinó que ho feren molts altres pintors que havien conegut al seu progenitor, coneguts com els *juanescos/joanescs*.

El *Ioannes/Joannes/Juanes* acceptat col·loquialment per a distingir la personalitat de Joan Vicent presentava un problema en poder confondre's amb Vicent, el fill, sobretot després de la desaparició

---

⁷ Com a dada curiosa, esmentem que Joan Fernández d'Heredia i Díez de Calatayud (València, 1480-1549), dramaturg de l'entorn dels ducs de Calàbria, fou senyor d'Andilla. Tanmateix, no degué conèixer ni ser conscient que *Ioannes* va nàixer en el seu feu. La qual cosa potser demostre que la noblesa, almenys part d'ella, no mostrara encara interès per l'activitat artística, supeditada tradicionalment a l'artesania, i que el pintor no assolirà tampoc la fama de dates posteriors.

d'ambdós i de la resta de la nissaga, quan apareixen les primeres biografies d'artistes a Espanya, que se substancia amb la tímida aparició de Juan de Juanes/Joan de Joanes,⁸ en substitució del patronímic en solitari per a diferenciar al pare del fill i culmina amb el mig-relleu de Ramón Barba Garrido per al Museo del Prado dedicat a Joan Vicent Macip Navarro, encara que, seguint el relat de l'il·lustrat Ceán Bermúdez (1800, II: 317-325) –desconeixedor del fundador de la nissaga i qui seleccionà els setze artistes escollits per a immortalitzar-los, consensuats després amb una comissió d'experts– proporcionà la fórmula “Vicente Macip vulgo Juan de Juanes”, com figura des de 1833 en la seua façana (Azcue 2012: 106-111). Un detall aleshores sense massa importància, però que avui encara pot conduir a confusió, ventada pel desconcert que va generar-se en les acaballes del segle xx (Benito, Galdón 1997), en conferir inexplicablement a Vicent Macip obres inconfusibles de Joan Vicent Macip Navarro, que ha propiciat nous estudis, des dels primigenis de Company, Tolosa (1999a: 263-278, i 1999b: 50-61) que, a poc a poc, han anat dissociant convinentment les seues respectives mans i valorant com cal l'excelsa aportació de *Ioannes*, des del primer terç del segle XIX, rebatejat definitivament com Juan de Juanes/Joan de Joanes.

Bibliografia

- Alba Pagán, E. (2000) *La Iglesia de la Asunción de Andilla*, Andilla, Ayuntamiento de Andilla.
- Albi Fita, J. (1979) *Joan de Joanes y su círculo artístico*, 3 toms, València, Institución Alfonso el Magnánimo.
- Alcahalí, Barón de (1897) *Diccionario biográfico de artistas valencianos*, València, Imprenta de Federico Doménech.
- Arciniega García, L. (2021) “Los pintores en la Germania de Valencia”, en Ferrer Orts, A., coord., *La pintura valenciana del Renacimiento en tiempos convulsos. El impacto de las Germanías*, Madrid, Sílex, pp. 255-301.

---

8 La primera i única vegada que apareix en la documentació en una versió aproximada és en 1581: *Vincencius Ioannes Macip, Joanes de Joanes nominatus*.

- Azcue Brea, L. (2012) “El ornato exterior del Museo del Prado: un programa escultórico inacabado”, *Boletín del Museo del Prado*, 48, pp. 98-126.
- Benito Doménech, F., com. (2000) *Joan de Joanes. Una nueva visión del artista y su obra*, València, Generalitat.
- Benito Doménech, F. / Bérchez, J. (1983) “Andilla”, en Bérchez Gómez, J. (coord.) *Catàleg de Monuments i conjunts de la Comunitat Valenciana*, tom I, València, Generalitat, pp. 135-144.
- Benito Doménech, F. / Galdón, J. L., coms. (1997) *Vicente Macip (h. 1475-1550)*, València, Generalitat.
- Ceán Bermúdez, J. A. (1800), *Diccionario histórico de los más ilustres profesores de las Bellas Artes en España*, tom II, Madrid, Imprenta de la Viuda de Ibarra (ed. facsímil de les RRAABBAA de San Fernando y de la Historia, Madrid, 1965).
- Company, X. / Tolosa, L. (1999a) “De pintura valenciana: Bartolomé Bermejo, Rodrigo de Osona, el Maestro de Artés, Vicent Macip y Joan de Joanes”, *Archivo Español de Arte*, 287, pp. 263-278.
- Company, X. / Tolosa, L. (1999b) “La obra de Vicent Macip que debe restituirse a Joan de Joanes”, *Archivo de Arte Valenciano*, LXXX, pp. 50-61.
- Díaz Manteca. E. (1991) “Para el estudio de la historia de Vall de Crist. El manuscrito de la “Fundación...”, de Joaquín Vivas”, *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, LXVII, pp. 85-126.
- Falomir Faus, M. (1994) *La pintura y los pintores en la Valencia del Renacimiento (1472-1600)*, València, Consell Valencià de Cultura.
- Falomir Faus, M. (1999) “La construcción de un mito. Fortuna crítica de Juan de Juanes en los siglos XVI y XVII”, *Espacio, Tiempo y Forma, Serie VII, Historia del Arte*, 12, pp. 123-147.
- Ferrer Orts, A. (2023) “Per foradar damunt la pila de batejar per a posar lo retaule de mestre Batiste. El ‘Baptisme de Crist’ de Joan de Joanes per a la Seu”, en Callado Estela (coord.), *La catedral de Valencia en el siglo XVI. Humanismo y reforma de la Iglesia*, vol. II, València, Institució Alfons el Magnànim-CVEI, pp. 351-362.
- Ferrer Orts, A. (2024) “Els Macip, un segle de pintura a la Seu”, en Callado Estela (coord.), *La catedral de Valencia en el siglo XVI. Humanismo y reforma de la Iglesia*, vol. III, València, Institució Alfons el Magnànim-CVEI, pp. 377-392.
- Ferrer Orts, A. / Ferrer del Río, E. (2019) *Joan de Joanes en su contexto. Un ensayo transversal*, Madrid, Sílex.
- Ferrer Orts, A. / Ferragut Domínguez, C. (2023) “Renacimiento *avant la lettre* en Valencia. Cuando el arte fue anterior al humanismo”, en Callado Estela (coord.), *La catedral de Valencia en el siglo XVI. Humanismo y reforma de la Iglesia*, vol. II, València, Institució Alfons el Magnànim-CVEI, pp. 293-317.
- Gómez Frechina, J. (2011) *Grandes genios del arte de la Comunitat Valenciana. Joan de Joanes*, València, Aneto Publicaciones.

Albert Ferrer Orts. Un paisatge amb figures: a propòsit del patronímic *Ioannes* en la nissaga dels Macip

- Macián Ferrandis, J. (2022) *Studiosae litteras in picturis attendere. Estudi i edició de les inscripcions de la pintura valenciana (1238-1579)*, tesi doctoral, Universitat de València.
- Moreno Domingo, D. (1998) *Geografía e historia de la villa de Andilla*, Andilla, Ayuntamiento de Andilla.
- Pérez García, P. (2020) “La doble Germanía de los pintores valencianos (1520-1521)”, en Alabrús, R. M^a et al., *Pasados y presente. Estudios para el profesor Ricardo García Cárcel*, Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona, pp. 501-508.
- Puig, I. / Company, X. / Tolosa, L. (2015) *El pintor Joan de Joanes y su entorno familiar. Los Macip a través de las Fuentes literarias y la documentación de archivo*, Lleida, CAEM-Edicions de la Universitat de Lleida.
- Puig Sanchis, I. / Herrero-Cortell, M. A. (2021) “Todos los caminos llevan a Roma. Italia y la (re)volución artística de Joan de Joanes”, en Ferrer Orts, A. (coord.), *La pintura valenciana del Renacimiento en tiempos convulsos. El impacto de las Germanías*, Madrid, Sílex, pp. 303-362.
- Puig-Rigau, J.-O. ([1976] (2001), *Escritores cartejos de España*, t. II, Salzburg, Universität Salzburg.
- Simón Aznar, V. (1998), *Historia de la Cartuja de Val de Cristo*, Segorbe, Fundación Bancaja Segorbe.
- Teruel Navarrete, F. (2017) *Andilla. Guerra, patrimonio y reconstrucción*, Andilla, Ayuntamiento de Andilla.
- Villanueva, J. L. (1806) *Viage literario a las Iglesias de España*, tom IV, Madrid, Imprenta Real.

Taules i imatges:

Font (any)	Vicent Macip <?>
Lluís Espinal (1494)	Vincencius Macip

Joan Fenollar (1501)	<i>Vicent Macip</i>
Joan Calderer (1508)	<i>Vincencio Macip</i>
Tatxa reial (1510)	<i>Mestre Macip</i>
Fàbrica Seu (1522)	<i>Vicent Macip</i>
Fàbrica Seu (1525-26)	<i>Vicent Masip</i>
Fàbrica Seu (1525)	<i>Mestre Vicent</i>
Libros Fàbrica (1529)	<i>Vicent lo pintor</i>
Fàbrica Seo (1531)	<i>Mestre Maçip</i>
Pere Mir (1534)	<i>Vincencii Macip</i>
Fàbrica Seu (1535-36)	<i>Mestre Vicent</i>
Pere Mir (1536)	<i>Vincencii Macip</i>
A.Martí Pineda (1558)	<i>Vincencium Macip</i>

Taula I

Font (any)	Joan Vicent Macip Navarro <P>
Fàbrica Seo (1531)	<i>Al fill de mestre Maçip</i>
Pere Mir (1534)	<i>Joannes Macip</i>
Pere Mir (1534)	<i>Joan Macip</i>
Pere Mir (1536)	<i>Ioanni Macip</i>
Pere Mir (1536)	<i>Ioannes Macip</i>
Gremi de platers (1536)	<i>Juan lo pintor</i>
Joan Guimerà (1537)	<i>Johan Macip</i>
Pere Llorent (1549)	<i>Ioanne Macip</i>
Lluc Verger (1550)	<i>Ioannis Macip</i>
Lluc Verger (1550)	<i>Iohannes Macip</i>
Lluc Verger (1550)	<i>Ioannem Macip</i>
Tatxa reial (1552)	<i>Joan Vicent pintor</i>
Justícia Civil (1557)	<i>Joan Vicent Macip</i>
A.Martí Pineda (1558)	<i>Ioannem Macip</i>
Lluc Verger (1562)	<i>Ioannes Vincencius Macip</i>
Claveria Comuna (1564)	<i>Joan Masip</i>
Lligall de la Seu (1565)	<i>Johannes lo pintor</i>
S. Murs i Valls (1567)	<i>Joan Vicent pictor</i>
M. de Consells (1568)	<i>Joannes Vicent</i>
G. Lluís Garcia (1568)	<i>Joannes lo pintor</i>
Batllia (1573)	<i>Vicent Joannes pintor</i>
Batllia (1573)	<i>Vicent Joannes</i>
Mestre Racional (1574)	<i>Ioannes Vincencius pictor</i>
Mestre Racional (1574)	<i>Ioannis Vincenti pictori</i>
Justícia Civil (1574)	<i>Ioannes Vincencius pictor</i>
Justícia Civil (1574)	<i>Ioannis Vincenti pictoris</i>
Generalitat (1575)	<i>Juan Vicent àlias Juanes</i>
Generalitat (1575)	<i>Mestre àlies Joannes</i>
Generalitat (1575)	<i>Ioannes Vicent àlias Ioannes pictor</i>
O. Calatayud (1578)	<i>Vicent Joanes major de dies</i>
O. Calatayud (1578)	<i>Vicent Joannes major</i>

O. Calatayud (1578)	<i>Vicent Ioannes pintor major de dies</i>
Generalitat (1579)	<i>Visent Juanes</i>
Generalitat (1579)	<i>Dit Juanes</i>
Generalitat (1579)	<i>Vincencius Ioan alias Ioannes</i>
C. Llorens (1579)	<i>Vicent Ioannes</i>
C. Llorens (1579)	<i>Vicent Ioannes quòndam</i>
Llibre Racional (1579)	<i>Ioannes pintor</i>
C. Llorens (1580)	<i>Vincencio Ioannes quondam pictore</i>
C. Llorens (1580)	<i>Vincencii Ioannes</i>
C. Llorens (1580)	<i>Vincencii Ioannis</i>
C. Llorens (1580)	<i>Vincencii Ioannes quòndam</i>
Pergamí (1581)	<i>Vincencius Ioannes Macip, Joanes de Joanes nominatus</i>
Llibre Racional (1581)	<i>Ioannes</i>
Gregori Marçà (1583)	<i>Joan Vicent Macip, àlias Ioannes quondam pintor</i>
Gregori Marçà (1583)	<i>Ioanni Vicen Macip alias Ioannes pictori</i>
Gergori Marçà (1583)	<i>Ioannis Vincencii Macip alias Ioannes</i>
Maties Abella (1591)	<i>De la mano de Ioannes pintor (?)</i>
Gremi de platers (1607)	<i>De la mà de Ioannes</i>
Joan Llorent (1609)	<i>De la mà de Joanes (?)</i>
Governació (1623)	<i>Vicent Macip àlias Ioannes</i>
Governació (1623)	<i>Joan Vicent Macip pintor</i>
Governació (1623)	<i>Joan Vicent Macip àlias Ioannes</i>
Governació (1623)	<i>Joan Vicent Macip àlias Ioannes pintor</i>
D. Oromig (1628)	<i>Còpies de Joanes</i>
Gaspar Enrich (1687)	<i>Pintura de Ioannes (?)</i>
Reinados Carlos IV (1801)	<i>Pinturas del célebre Juanes</i>
Reinados Carlos IV (1801)	<i>Orijinales de Juanes</i>
Reinados Carlos IV (1801)	<i>Originales de Juanes</i>
Ramón Calvo (1870)	<i>Juan de Juanes</i>

Taula II

Font (any)	Jerònima Comes Monçó ^{<?>}
C. Llorens (1580)	<i>Hieronyma Comes et de Ioannes</i>
C. Llorens (1580)	<i>Hyeronima Comes et de Ioannes</i>
Gregori Marçà (1582)	<i>Hieronima Comes et de Ioannes</i>
Gregori Marçà (1582)	<i>Hieronyme Comes et de Ioannes</i>

Taula III

Font (any)	Vicent Macip Comes ^{<?>}
O. Calatayud (1578)	<i>Vicent Ioannes menor de dies</i>

O. Calatayud (1578)	<i>Vicent Ioannes menor</i>
C. Llorens (1579)	<i>Vicent Ioannes</i>
C. Llorens (1580)	<i>Vincencius Ioannes</i>
C. Llorens (1580)	<i>Vincencii Ioannes</i>
C. Llorens (1580)	<i>Vincencio Ioannes</i>
C. Llorens (1580)	<i>Vincencium Ioannes pictorem</i>
C. Llorens (1582)	<i>Vincencio Ioannis</i>
C. Llorens (1582)	<i>Vincencio Ioannes pictori</i>
C. Llorens (1582)	<i>Vincencium Ioannes</i>
Gregori Marçà (1583)	<i>Vincencius Ioannes pictor</i>
Fàbrica Seu (1585)	<i>Vicent Macip alias Ioannes pintor</i>
Fàbrica Seu (1585)	<i>Visent Masip alias Ioannes</i>
Batllia (1589)	<i>Vicent Joanes pintor y daurador</i>
Gregori Marçà (1592)	<i>Vincencio Macip, alias Ioannes pictori</i>
Generalitat (1593)	<i>Vicent Ioannes pintor</i>
Generalitat (1593)	<i>Visent Ioannes pintor</i>
Generalitat (1593)	<i>Yo, Vicent Juannes pintor</i>
Generalitat (1593)	<i>Visent Ioannes pintor</i>
Generalitat (1593)	<i>Vicent Ioannes pintor</i>
C. Llorens (1594)	<i>Vincencius Ioannes Macip</i>
C. Llorens (1594)	<i>Vincencius Ioannes Macip pictor</i>
Fàbrica Seu (1598)	<i>Yo Vicent Macip alias Juannes pintor</i>
Fàbrica Seu (1598)	<i>Ioannes pintor</i>
Joan Calderer (1605)	<i>Vincencio Ioannes pictori</i>
Justícia Civil (1614)	<i>Vicent Joannis</i>
Governació (1623)	<i>Vicent Macip alias Ioannes</i>
Governació (1623)	<i>Vicent Ioannes</i>
Governació (1623)	<i>Vicent Macip</i>

Taula IV

Font (any)	Dorotea Macip Comes ^{<?>}
C. Llorens (1579)	<i>Dorothea Ioannes</i>
C. Llorens (1580)	<i>Dorothea Ioannes</i>
C. Llorens (1580)	<i>Dorotee Ioannes</i>
C. Llorens (1580)	<i>Dorotee Ioannis</i>
C. Llorens (1582)	<i>Dorotea Ioannes</i>
Gregori Marçà (1583)	<i>Dorotea Macip de Ioannes</i>
Gregori Marçà (1583)	<i>Dorotea Macip y de Ioannes</i>
Llibre Racional (1609)	<i>Una germana de Joanes, pintor, Dorotea Joanes, doncella</i>
Justícia Civil (1609)	<i>Dorotea Ioannes</i>
Governació (1623)	<i>Dorothea Macip alias Ioannes</i>

Taula V

Fonts (any)	Margarida Macip Comes ^{<?>}
-------------	--

C. Llorens (1579)	<i>Margarita Joannes</i>
C. Llorens (1580)	<i>Margarita Joannes</i>
C. Llorens (1580)	<i>Margarite Joannes</i>
C. Llorens (1580)	<i>Margarite Ioannis</i>
C. Llorens (1582)	<i>Margarita Joannes</i>
Gregori Marçà (1583)	<i>Margarita Macip de Joannes</i>
Gregori Marçà (1583)	<i>Margarita Macip y de Joannes</i>
Justícia Civil (1609)	<i>Margarita Ioannis</i>
Llibre Racional (1613)	<i>Margarita Joanes</i>
Justícia Civil (1614)	<i>Margarita Joannes doncella</i>
Governació (1623)	<i>Margarita Macip alias Joannes</i>

Taula VI

Font (any)	Francesca Macip Espinosa <?>
Justícia Civil (1621)	<i>Francisca Juanes</i>
Justícia civil (1621)	<i>Eulana Juanes</i>
Governació (1623)	<i>Francisca Juannes y de Agostí</i>
Governació (1623)	<i>Francesca Joannes</i>
Governació (1623)	<i>Francescha Joannes</i>
Governació (1623)	<i>Francesca Joannes y de Agostí</i>
Governació (1623)	<i>Francisca Joannes</i>

Taula VII

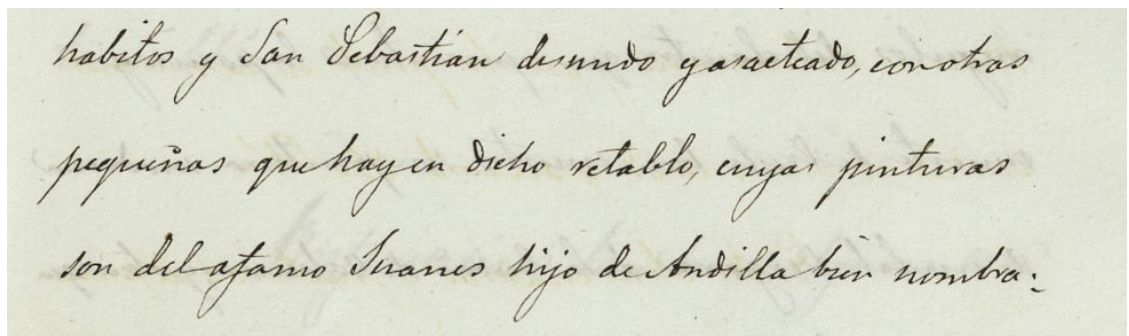

Imatge 1

Imatge 2

Imatge 3

152.
de un Salvator mundi que es la admiracion de quanto
le veus que es del mismo afamado Juanes. Algunas

Imatge 4

parte. = El celebre Juanes el Pintor es natural de ^{135.} ibi:
dilla segun consta de una escritura que se guarda
en el Archivo de Segorbe. ~

Imatge 5